

УДК 330.322.3:330.341.1

Р. М. Шматенко,
аспірант, молодший науковий співробітник,
Сумський інститут агропромислового виробництва Української академії аграрних наук

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТИМУЛЮЮЧОЇ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ ЕКОНОМІЧНО-РОЗВИНЕНИХ КРАЇН

Проаналізовано методи і форми стимулювання інноваційної діяльності, вироблені світовою практикою та визначено складові стимулюючої інноваційної політики економічно-розвинених країн, що доцільно використати як основу для розробки власної стимулюючої політики інноваційного розвитку.

The methods and forms of innovative activity stimulation created by world experience are analysed, and the components of innovative stimulation policy of economic-developed countries are determined, what is advisable to use as the basis for working up the own stimulation policy of innovative development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний розвиток світової економіки характеризується процесами генерування і впровадження інновацій. Інноваційні процеси стають рушійною силою економічного зростання не лише на рівні держави, а й на рівні окремого суб'єкта господарювання. В умовах сьогодення Україна поставила собі за мету побудувати свою національну інноваційну систему. Затвердження інноваційної моделі розвитку, пристосованої до умов України, має стати визначальним пріоритетом державної політики, згуртування на цій основі усіх зусиль нації для перетворення України на високотехнологічну державу та досягнення нею сталого розвитку у фазі постіндустріального суспільства. Розуміння інноваційного процесу як центрального внутрішнього фактора технологічного розвитку стає основою системи сучасних ринкових відносин. Особливої уваги заслуговують форми і методи стимулювання інноваційної діяльності, які вироблені світовою практикою. Ґрунтовне дослідження та опанування досвіду розвинутих країн світу у цьому питанні сприятиме прискореному втягуванню вітчизняних підприємств у сферу інноваційної діяльності, дозволить віднайти раціональні шляхи для запровадження інноваційного типу відтворення в економіці України.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ З ПРОБЛЕМИ

Вітчизняні наукові діячі приділяють багато уваги моделюванню інноваційного розвитку України та безпосередньому констатуванню необхідності інноваційного розвитку. Зважаючи на це, вчені виявляють нині особливий інтерес до форм впливу на регулювання і стимулювання інноваційних процесів не тільки в Україні, а й за кордоном. Необхідність державної підтримки інноваційного розвит-

ку підтверджується дослідженнями В. Федоренка, О. Юркевича, Б. Квасюка, В. Чабана, Ю. Каракай, Ю. Бажала, В. Александрової, Р. Солоу, Й. Шумпетера та іншими. Але поряд із даними дослідженнями, в яких виражена низка думок та поглядів з цього питання, доходимо до висновку про те, що необхідно продовжувати комплексне вивчення важелів впливу, які слід використовувати державі для інноваційного розвитку з урахуванням національних особливостей та у рамках загальної національної стратегії.

Виходячи з цього, метою даної роботи є узагальнення і систематизування різних форм стимулювання інноваційної діяльності підприємств у розвинутих країнах світу, визначення найбільш ефективних з них заради можливого запровадження у вітчизняній економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Світовий досвід свідчить, що державі належать лідерські позиції у стимулюванні інновацій, які базуються на трьох основних пріоритетах — розвиток науки, розвиток освіти, розвиток наукоємного виробництва. Особливої уваги заслуговує детальна оцінка зарубіжного досвіду підтримки інноваційного підприємництва. У розвинених країнах світу велику роль щодо підтримки та розвитку діяльності підприємств відіграє держава. Закордоном створені спеціальні державні установи, які опікуються проблемами розвитку та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. Відповідно до цього виникає особливий інтерес до вивчення досвіду західних країн щодо відпрацьованих схем взаємодії держави та підприємств в інноваційній сфері.

Порівнюючи ставлення США та України до значущості інновацій, можна констатувати дуже велику різницю у розумінні даного питання. Відповідно до Закону України "Про інноваційну діяльність", інновації — новостворені (застосо-

вані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. Американське законодавство визначає інновації як створення нових речей, які додають цінність для замовника або компанії, тому США стоїть на першому місці в світі за величиною витрат на інноваційні розробки, а це виводить американські компанії у світові лідери. Важливим є той факт, що постійна інноваційна діяльність забезпечує прибутки підприємствам на рівні вище середнього. Таким чином, в США інновації стали невід'ємною необхідною частиною існування компаній. Також повчальним є практика використання податкових пільг у цій країні, яке можна охарактеризувати як ступінчасте. Головна ставка податку на прибуток складає 34%. Але за перші 50 тис. дол. оподаткованого доходу підприємство виплачує 15%, за наступні 25 тис. дол. — 25%, а на суму, що залишилась, — 34%. Таке ступінчасте оподаткування має стимулююче значення для малих підприємств.

Важливим інструментом стимулювання інноваційної діяльності є відрухування резервних фондів. Наприклад, у Швеції фірми мають право вкладати до 50% прибутку в резервні фонди майбутніх інвестицій, які звільнені від оподаткування. Висока інноваційність підприємств Німеччини також завдячує формуванням з прибутку численних неоподатковуваних резервних фондів. Такий підхід ставить підприємців у приблизно однакові стартові умови, стимулює ділову та інвестиційно-інноваційну активність [2].

За джерелами фінансування інноваційної діяльності країни світу можна розділити на декілька груп. Країни, які повністю закриті для участі іноземних фондів у фінансуванні інвестицій, складають групу "закритих інноваторів". До них відносяться Японія, США та Корея. 98% фінансування інноваційної діяльності японські підприємства проводили за власний рахунок, і лише 1% — за кошти держави та національних фондів. Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності Японії ставить її на друге місце в світі після США (хоча і складає 41% їх обсягу). Власні кошти підприємств Кореї та США у фінансуванні інноваційної діяльності складають відповідно 94% та 90%, а 6% та 10% фінансує держава. За загальним обсягом фінансування Корея посідає шосте місце в світі, незважаючи на те, що це складає всього 9% від фінансування у США та 22% — у Японії. Рівень такого фінансування забезпечує Кореї досить високий рівень результативності інноваційної діяльності. Державні витрати в Японії застосовуються комплексно: держава формує загальну науково-технічну стратегію, визначає пріоритети, створює систему відповідних інститутів, формує систему пільг, субсидій, позик та кредитів. Державна науково-технічна стратегія США включає визначення структури пріоритетів наукових досліджень, податкову, амортизаційну, антитрестовську, патентну, зовнішньоторговельну політику, підтримку конкуренції, формування інфраструктури забезпечення науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок, підготовку кадрів. Американська модель стимулювання НТП полягає в забезпеченні науково-технічних проривів та підтримці новітніх галузей і виробництв. Державна відповідає за початкові стадії розробок і низку загально важливих галузей — енергетику, сільське господарство, екологію, медицину тощо та створює умови для оптимального виконання підприємствами кінцевої ланки — доведення розробок до споживача.

До групи "відкритих інноваторів" відносять Великобританію, Угорщину та Ісландію. Рівень іноземного інвестування інноваційної діяльності складає більше 20% у фінансуванні. Для Великобританії такий відсоток відповідає 5 млрд дол., для Угорщини — 106 млн дол., і для

Ісландії — 25 млн дол. Частка власного фінансування підприємств складає відповідно 63, 71 та 77%, а іншу частину складають витрати бюджетів.

Нідерланди, Канаду, Нову Зеландію, Данію та Францію можна виділити у групу країн, "схильних до іноземного втручання в інноваційний процес" — рівень фінансування іноземними фондами інноваційної діяльності складає 10—19% всіх витрат. В цій групі державна підтримка інновацій найбільше простежується у Франції та Новій Зеландії — відповідно 11% та 10%.

До групи "державних інноваторів" відносяться Словаччина, Польща, Чехія, Іспанія та Норвегія. Державне інвестування цих країн більше 10%, а в Словаччині та Польщі сягає навіть 22 та 15% відповідно. Частка іноземних інвесторів у цих країнах складає 1-2%. Але загальний інноваційний рейтинг цих країн не є високим.

Групу "відносно самостійних інноваторів" складають Фінляндія, Німеччина, Австралія, Португалія, Люксембург, Греція, Ірландія та Швеція. Майже 90% фінансування інноваційної діяльності підприємства цих держав забезпечують самостійно, а іншу частину розділяють між державою та іноземними інвесторами. Перевагу іноземним інвесторам надають такі країни, як Греція, Ірландія, Люксембург, Швеція, а саме — 8% всіх інвестицій. В інших країнах переважає державне фінансування.

Оскільки інноваційна діяльність України не аналізується світовою спільнотою, то порівнювати абсолютні величини фінансових коштів немає можливості, бо кількісні показники за міжнародними та національними підрахунками різні. Згідно з вітчизняними статистичними даними структура фінансування інноваційної діяльності в Україні розподіляється таким чином: 59,5% — власні кошти, 0,25% — державні кошти, 16,6% — кошти іноземних інвесторів, 23,65% — інші національні фонди. Нині в Україні фінансування сфери науково-технічних робіт не перевищує 1,2% від номінального ВВП, а обсяг видатків на інноваційну діяльність — 1% від номінального ВВП, у той час як у розвинених країнах обсяг фінансування сфери НДДКР становить 2—3% від ВВП. Зокрема, в Англії — 2,9%, Німеччині та Франції — по 2,5%, США — 2,7%, в Японії — 2,9%, в Швеції — 3,3%. При цьому приватні компанії беруть на себе в середньому близько 58%. Решта виплачується за рахунок бюджету. У країнах, де обсяг заощаджень населення не дозволяє мати власні науково-дослідні центри, конструкторські бюро та наукові лабораторії, основна частина витрат покладається на бюджет. Зокрема, у Новій Зеландії вона становить більше 68%, Греції — більше 73%, в Туреччині — близько 77%, в Ісландії — 78%, в Мексиці — 92%.

Перетворення результатів інтелектуальної діяльності на інновації та їх подальше розповсюдження нерозривно пов'язано з вирішенням проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговують питання, що стосуються здійснення патентно-ліцензійної діяльності у сфері інновацій.

Конкурентне середовище суттєво впливає на організацію здійснення інноваційної діяльності. У різних країнах світу розробляють відповідні форми тактичної поведінки, які дозволяють використовувати інновації, новітні технології, що патентуються, з найбільшою вигодою для своєї країни.

Наприклад, в Японії використовується "попереднє патентування". У цій країні діє такий принцип патентування: винахід належить тому, хто перший зареєструє патент (а не створить щось нове, як у США). В Японії намагаються охопити своїми патентними заявками головні технологічні напрями, за якими працюють західні фірми. До попередніх заявок ставляться досить низькі вимоги. Інформація про сутність об'єкта патентування може бути дуже обмеженою. Не вимагаються результати апробації винаходу, не по-

трібно посилатись на попередню технологію тощо. Після подання такої заявки протягом 15 місяців ще можна внести будь-які доповнення і уточнення щодо патентованого об'єкта. Завдяки такій практиці в Японії щорічно видається у п'ять разів більше патентів, ніж у США. Крім цього, в Японії набула поширення практика примусового ліцензування. Йдеться про обов'язковість оформлення ліцензії на зарубіжні запатентовані технології, що надаються вітчизняним фірмам.

Загалом у провідних країнах світу дотримуються таких етапів передачі новітніх технологій:

- 1) реалізація готової інноваційної продукції, виробленої за допомогою передових технологій;
- 2) технологічний трансфер у вигляді прямих інвестицій;
- 3) продаж прав на об'єкти інтелектуальної власності.

В Україні в останні роки спостерігається активізація патентно-ліцензійної діяльності. Нині Державний департамент інтелектуальної власності вживає певні заходи щодо поліпшення стану патентно-ліцензійної діяльності в Україні. Створюються умови для запровадження безпаперових технологій проведення експертизи заявок на об'єкти промислової власності, впроваджуються технології електронного подання заявок, забезпечується ефективніший доступ експертів до закордонної патентно-ліцензійної інформації, гарантується відкритість та прозорість експертизи для заявників тощо.

Вказуючи на позитивні моменти, слід зауважити, що патентно-ліцензійна діяльність в Україні вимагає подальшого удосконалення. У нашій країні поки що відсутня з боку влади належна координація дій організацій, що займаються охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. Актуальною залишається проблема стимулювання розробників інновацій завдяки використанню патентно-ліцензійних обмежень і проблема узгодження цих обмежень з потребою належного поширення інновацій заради ефективного розвитку виробництва [3].

Система державного стимулювання інноваційної діяльності малого і середнього бізнесу включає в себе прямі і непрямі форми фінансової підтримки інноваційних процесів.

Найбільш ефективними формами прямого впливу держави на результати інноваційної діяльності підприємств, керуючись світовою практикою, можна виокремити наступні:

- виконання державних програм інноваційної діяльності із залученням малих і середніх підприємств;
- надання державних грантів на проведення науково-дослідних робіт і освоєння інновацій;
- пряме фінансування підприємств, яке становить 50% від витрат на створення нової техніки і технологій;
- надання безпроцентних позик;
- створення фондів впровадження інновацій з урахуванням ймовірного ризику;
- звільнення від сплати мита тощо.

До непрямих методів стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств, якими широко користуються держави закордоном, можна віднести:

- пільгове оподаткування інноваційних підприємств;
- пільгове кредитування, надання державних гарантій по кредиту;
- податкові амортизаційні пільги;
- стимулювання розвитку ринку цінних паперів;
- зменшення ставок оподаткування дивідендів та інших доходів від інвестування в підприємства тощо.

У розвинутих країнах світу нині спостерігаються тенденції до наднаціонального регулювання і координації розподілу кредитних ресурсів, що виділяються на здійснення інноваційної діяльності. У рамках ЄС діє спеціальна програма, що передбачає розподіл фінансової допомоги для малих та середніх підприємств через ЄБРР. Цей банк

співпрацює з 23 місцевими банками у десяти країнах, відкриває їм кредитні лінії і розподіляє таким чином кошти на кредитування малого і середнього бізнесу.

Висновки та пропозиції. Активізація інноваційних процесів неможлива без укріплення власного науково-технічного потенціалу та активній державній підтримці. Першочерговими кроками для України є виокремлення пріоритетів інноваційного розвитку на базі високих технологій в майбутньому. На даному етапі розвитку інноваційної діяльності в світовому масштабі склалась своєрідна практика інвестування, що безпосередньо впливає на розвиток інновацій. Існує пряма залежність між долею фінансування іноземними інвесторами та рівнем інноваційного розвитку (чим більше фінансування, тим більший коефіцієнт інноваційності). Винятком є лише країни-лідери. Структура фінансування інноваційних підприємств України дуже відрізняється від середньосвітового рівня. Це пов'язано з високим рівнем кредитування в Україні, яке за кордоном майже відсутнє.

Складові стимулюючої інноваційної політики західних країн можна використати як основу для розробки власної стимулюючої політики щодо впливу на інноваційний розвиток. На нашу думку, суттєву користь може принести використання таких напрямів стимулювання інноваційної діяльності підприємств:

- запровадження державних замовлень на проведення науково-дослідних робіт і освоєння інновацій;
- конкурсний відбір підприємств для надання їм адресної фінансової допомоги держави;
- ланцюговий зв'язок між державою, крупними і малими підприємствами при виконанні науково-технічних розробок і апробації їх результатів;
- створення умов для підвищення прибутковості підприємств за рахунок комерціалізації їх власних інновацій;
- належне поширення інформації про останні дослідження науково-технічної думки і канали розповсюдження інновацій.

Актуальною залишається проблема стимулювання розробників інновацій завдяки використанню патентно-ліцензійних обмежень і проблема узгодження цих обмежень з потребою належного поширення інновацій заради ефективного розвитку виробництва.

Література:

1. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності // Економіка України. — 2007. — № 3 (544). — С. 14—21.
  2. Климова І.Г. Методи та інструменти фінансово-кредитного механізму державної підтримки інноваційної сфери у країнах з ринковою економікою // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 2. — С. 29—32.
  3. Марчук Л.П. Патентно-ліцензійна діяльність та її значення для поширення інновацій // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2008. — Вип. 2 (45). — С. 30—36.
  4. Озерчук О.В. Роль державної фінансової політики у стимулюванні розвитку інновацій в Україні // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 9 (76). — С. 99—104.
  5. Сербина Г.М. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти // Інвестиції: практика та досвід. — 2009. — № 7. — С. 23—27.
  6. Танклевська Н.С. Зарубіжний досвід фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрних підприємств // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2008. — Вип. 1. — С. 82—88.
  7. Федоренко, В. Інвестиції та економіка України // Економіка України. — 2007. — № 5 (546). — С. 42—46.
- Стаття надійшла до редакції 21.05.2009 р.*